

VILNIUS/WILNO.¹ LENGYEL–LITVÁN KONFLIKTUS 1918–1920

VILNIUS/WILNO. POLISH–LITHUANIAN CONFLICT 1918–1920

POLGÁR TAMÁS

PhD-hallgató – PTE–BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola
történelem tanár – Janikovszky Éva ÁMK, Kozármisleny

Abstract

Between the two states reborn by the end of World War I, Poland and Lithuania, a severe conflict had developed on the matter of Vilnius/Wilno, which poisoned the relationship between the states. The city had been the capitol of historical Lithuania, still, in the early 20th century the Polish and the Jewish population made up the majority. The area around the town, however, had a colourful ethnic picture that implied an irresolvable conflict. The independent Lithuania was proclaimed in Vilnius, which was then occupied by Soviet troops at the beginning of 1919 and gave place to the Lithuanian-Belorussian SSR. Later the city was taken by the strengthened Polish army. Although the relationship became gradually worse between the two states, there had been several negotiations until January 1920, but neither party was willing to concede in the question of Vilnius. Finally, the Lithuanian party obtained the city through the peace treaty with Soviet-Russia and the help of the Red Army. Poland was obliged by the Great Powers to accept the status quo, but an army made up of irregulars occupied the city, where they proclaimed Middle-Lithuania, which joined Poland in 1922.

1. Bevezetés

Az első világháború végén újjászülető két ország, Lengyelország és Litvánia között két évtizeden át fennálló feszült viszony a mai litván főváros, Vilnius hovatarozása miatt alakult ki. A város valaha a független Litvánia fővárosa volt, majd a lengyel–litván uniót követően a Rzeczpospolita második fővárosaként, a litván államfél fővárosaként tartották számon. Idővel azonban a litván területek nemessége és városi lakossága nyelvileg elengyeledett, aminek következtében a 19. századra magának a litván nyelvnek a léte is veszélybe került. A 19. század végén és a 20. század elején azonban kinevelődött egy fiatal, alapvetően paraszti gyökerű értelmiségi réteg, amely zászlajára tűzte a litván nyelv megmentését és a független Litvánia megteremtését, Vilnius fővárossal.

1915-ben a német hadsereg elfoglalta a litvánok lakta területeket, a világháború végén pedig, amikor a Németország hozzálatott egy kelet-európai csatlós államokból álló láncolat létrehozásához, német bábáskodás mellett sor került a többé-kevésbé független Litvánia kikiáltására. 1917 szeptemberében létrejött a Litván Taryba, amely 1918. február 16-án Vilniusban kikiáltotta a független Litvániát, és 1918. november 11-én a Taryba lett a ténylegesen is független Litván állam első kormánya.²

Az újjászületett Litvániának nem voltak határai és nem volt hadserege sem. Így amikor a német katonai összeomlás után a breszt-litovszki békét felmondó bolsevikok offenzívát indítottak a Baltikumban, a litvánok nem tudták megvédeni Vilniust. 1919. január 2-án kénytelenek voltak feladni azt. Január 5-éről 6-ára virradó éjjel a szovjetek elfoglalták a

várost. A Vörös Hadsereg offenzíváját is csak úgy tudták megállítani, hogy az antant-hatalmak parancsára leállították a német csapatok kivonását a térségből, így Kaunas (lengyel nevén Kowno) előtt sikerült a szovjet csapatoknak útját állni.³ Vilnius mindenesetre elvesztett, így a főváros ideiglenesen Kaunas lett. A városban a Litván–Belorusz Tanácsköztársaság rendezkedett be.

2. Vilnius/Wilno/Vilna etnikai viszonyai

Vilnius etnikai viszonyainak megvizsgálásához két népszámlálás adatai állnak rendelkezésre. Az egyik a 19. század végén az orosz hatóságok által, a másik 1916-ban a németek által folytatott népszámlálás adatai. Az 1897-es orosz népszavazás statisztikai adatai szerint a városban a zsidóság volt többségben (40,3%), második helyen álltak a lengyelek (30,9%) és volt egy viszonylag széles réteg, amely orosz anyanyelvűnek vallotta magát (20,2%), és amely a német foglalással elhagyta a várost, ill. 1916-ban már nem vallotta magát orosznak. Emellett eltörpül a 4,2% belorusz, a 2% litván és az 1,1% német ajkú lakosság.

Az 1916-os népszámlálás adatai szerint magában a városban a lengyelek 50,1%-kal tulajdonképpen abszolút többségben voltak, őket a zsidóság követte 43,5%-kal. Az orosz réteg gyakorlatilag eltűnt, a litvánok 2,6%-kal, a beloruszok pedig 1,3%-kal képviseltették magukat. A fentiekén kívül még egyéb nemzetiségek is éltek Vilniusban. Bár a várost „Észak Jeruzsálemének” nevezték, a zsidósággal e helyütt nem foglalkozunk.⁴

Vilniusra – lengyel nevén Wilnóra – és környékére azonban nem csak a litvánok, hanem a lengyelek is igényt tartottak, és ez diplomáciai konfliktushoz vezetett a két állam között. Ennek megértéséhez azonban vetnünk kell néhány pillantást a térség etnikai viszonyaira. A cári Oroszország közigazgatásában a fenti három kormányzóságot, a vilnait, a kownóit, és a suwalkit nevezték ún. litván kormányzóságnak, ezen felül pedig még a grodnói és a kurlandi kormányzóságokban élt jelentősebb számú litván anyanyelvű lakosság. Az 1897-es oroszországi népszámlálás adatai szerint azonban a litvánok csupán a kownói kormányzóságban voltak többségben. A 20. század elején a történelmi Litvánia területének nagy részén már a belorusz nyelvű parasztság volt többségben.⁵

3. Litván területi követelések

Ez az etnikai szituáció – az, hogy a nemzetiségek vegyesen laktak az adott területeken és nem lehetett éles határvonalakat húzni – és a történelmi-kulturális okokra való hivatkozás rendkívüli módon megnehezítette a lengyel–litván határ meghúzását. A litvánok igényei –tekintve a valós etnikai képet – általában túlzóak voltak, lengyel részről pedig talán az volt a fő probléma, hogy olyan politikusok képviselték a békekonferencián a lengyel igényeket, akik ódzkodtak a független Litvánia elismerésétől.

Litván részről a lengyelekhez fűződő viszonyt alapvetően meghatározta az a tény, hogy a litván nemesség a lengyel kulturális fölény hatására az elmúlt évszázadok során teljesen ellengyelesedett. Nyelvét és kultúráját litvánnak csupán a parasztság őrizte meg. Ezért a litván nemzetet a beloruszhoz hasonlóan paraszti nemzetként határozták meg. Ez maga után vont több problémát is. Egyrészt azt, hogy a litván értelmiségi réteg vagy litván intelligencia nagyon szűk volt és a jövőjét alapvetően a lengyelek nélkül képzelte el – betegeken rettegett a lengyel kultúrfőlénytől.

A lengyel–litván konfliktus 1919 tavaszán mélyült el, amikor Párizsban az Augustinas Voldemaras vezette litván küldöttség március 24-én benyújtotta területi igényeit a békekonferencia elé.⁶ Ebben igényt tartottak a vilnai, a kownói, a suwalki és a grodnói kormányzóságok teljes területére, valamint a kurlandi kormányzóság és Kelet-Poroszország egy részére is. A litvánok az ún. litván nyelvterületre hivatkoztak, azaz ő interpretációjukban minden olyan területre, ahol éltek litván nyelvű közösségek, akárha kisebbségben is.⁷

Az antant képviselőivel kimondottan jó viszonyt ápoló, a békekonferencián a lengyel érdekeket képviselő Dmowski reakciója erre az volt, hogy a litván nyelvterület, azaz a litván követeléseknek megfelelő határok szerinti Litvánia összeegyeztethetetlen a lengyel állam határaival. Az tulajdonképpen egy önálló államot jelentene Lengyelország határain belül. „a litván nyelvterület: a kownói kormányzóság, a vilnai kormányzóság egy része [...], a suwalki kormányzóság egy része [...], valamint Kelet-Poroszország egy része [...], egyértelműen egy különálló országot képezne a lengyel állam határain belül”⁸

Németország a vesztes háború ellenére sem engedte el teljesen a litvánok kezét, mint ahogyan a teljes Baltikum térségében nagyon aktív maradt. A német diplomácia nagyon komolyan figyelemmel kísérte a független Litvánia külpolitikáját, és ezzel a nagyhatalmak is tisztában voltak. Ezért sokáig a fiatal Litvániát a németek bábállamként kezelték, és eleinte emiatt nem ment Litvánia nemzetközi elismerése. Így a litvánok számára a kitüntető német figyelem és a katonai segítség – amely miatt eleinte rendkívül hálásak voltak – is kezdett kínessá válni.

4. Lengyel területi-politikai koncepciók

Lengyel részről a lengyel–litván kapcsolatok megítélése kettős volt. Létezett egyrészt egy különleges „Jagelló-eszme”, amely ha leegyszerűsítjük, akkor a lengyel–litván unió, a Rzeczpospolita romantikus felfogásából és az ún. Kresy-kultúrából nőtte ki magát. Ennek örökösei felfogták a térségnek a vegyes etnikai-kulturális körülményeiből fakadó különlegességét. Egy részük szerette volna valamilyen körülmények között újjáéleszteni a közös lengyel–litván államot, a Rzeczpospolitát is.⁹

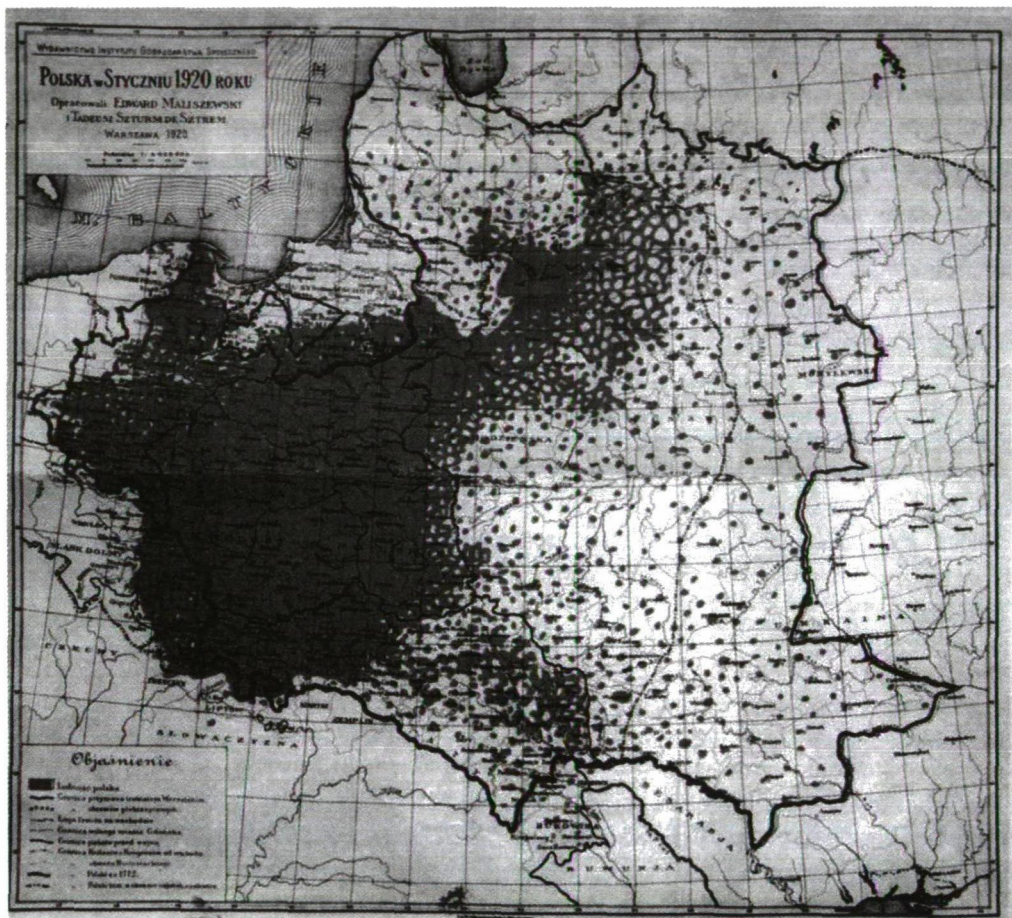
A wilnói lengyel kultúra különlegességének és különállóságának talán legnyilvánvalóbb jele az volt, hogy a wilnóiak és a Wilno környékiek nem tekintették magukat sem lengyelnek, sem litvánnak, sem belorusznak. Egyszerűen „idevalósinak” („tutejszy”) nevezték magukat. Azaz a központi lengyel kultúrától is különállónak tekintették magukat.¹⁰

Maga a lengyel államfő, Piłsudski is Wilno környékéről származott, és ez az ő politikájára is rányomta a bélyegét. Piłsudski államfőként megpróbált létrehozni egy erős – az oroszok ellen irányuló – szövetségi rendszert, ehhez azonban nem talált partnert a litván politikai körökben.¹¹

A lengyel szejm – amelyben a Roman Dmowski vezette Nemzeti Demokrácia képviselői ültek többségben – viszont nem támogatta a föderalizmus gondolatát, mint ahogyan a társadalom többsége sem. A nemzeti demokraták programja alapvetően ellentmondott a föderalizmus eszmeiségének. Dmowski programja szerint Lengyelországnak nemzetállamnak kell lennie. Kényesen oda kell figyelni, hogy csak annyi nem-lengyel etnikum által lakott területet szabad az új Lengyelországhoz csatolni, amennyit az állam gond nélkül tud integrálni, továbbá a lakosság nem lengyel elemeit sikeresen lehet asszimilálni.¹² Dmowski ún. „inkorporációs” programja mellett nem volt reális esélye annak, hogy a lengyel–litván ellentéteket konfliktusmentesen rendezni tudják.

Dmowski koncepciója azonban bizonyos elemek tekintetében rugalmasnak mutak-

zott, ha figyelembe vesszük, hogy nem nyelvi, hanem történelmi alapon is követeltek maguknak bizonyos területeket, amelyeken a lengyel lakosság nem volt relatív többségben sem. A fenti szemléletet kiválóan tükrözi az 1920 elején Edward Maliszewski és Tadeusz Szturm de Sztrem által Varsóban készített „vörös térkép” (1. térkép). A térkép az 1772-es határok között ábrázolja Lengyelországot, valamint feltünteti az 1914-es határvonalat, a Versailles-ban meghúzott nyugati határt és a keleti frontvonalat. Emellett a térkép eredetijén vörös színnel kiemeli a „lengyel népességet”, de csak azt. Ennek okán a térkép kifejezetten torzít, mivel olyan területek is lengyel többségűnek tűnnek rajta, amelyeken az abszolút lengyel többség vagy akár a relatív többség is hiányzik. Ez leginkább éppen a litván kormányzóságoknak nevezett területeken figyelhető meg.¹³

1. térkép. Lengyelország 1920 januárjában

Map 1. Poland in January 1920

(Forrás: Eberhardt, Piotr [2004]: *Polska i jej granice z historii polskiej geografii politycznej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin. 22. ábra)

5. Lengyel–litván tárgyalások és Wilno lengyel elfoglalása

A párizsi fiaskót követően mind a litván, mind pedig a lengyel fél kísérletet tett a területi vita rendezésére – ez természetesen elsősorban Vilnius kérdését jelentette, amely pilanatnyilag a Vörös Hadsereg kezén volt.

Áprilisban Piłsudski lengyel államfő a litván származású lengyel politikust és tudóst Michał Römert küldte Kaunasba, aki egész eddigi életében a szoros és békés lengyel–litván együttműködésért küzdött, és most is a szövetség vagy lehetőség szerint a föderáció mellett tört lándzsát. Römer azonban semmilyen áttörést nem tudott elérni, mert a litván vezetés nem engedett Vilnius kérdésében.¹⁴

Litván részről április közepén Jurgis Šaulys érkezett Varsóba, és ott Józef Piłsudski államfővel, Ignacy Paderewski miniszterelnökkel és Stanisław Grabski külügyminiszterrel találkozott. Piłsudskival és Paderewskivel szóba került a föderáció ügye is, a litván küldött azonban elutasította azt. Arra viszont hajlandónak mutatkozott, hogy szorosabbra fűzzék a lengyel–litván kapcsolatokat, ennek feltételül azonban azt szabta, hogy Lengyelország ismerje el a Párizsban követelt határok közötti Litvániát. A nemzeti demokrata Grabskival való találkozáson természetesen nem merült fel a föderáció kérdése, csak a két állam közötti határokról volt szó. A megbeszélés azonban zátonyra futott, mert a legfontosabb kérdésben, Vilnius hovatartozásának ügyében egyik fél sem volt hajlandó engedni.¹⁵

Az ügy pikantériája, hogy a fenti megbeszélésekkel egy időben, miután megérkezett Lengyelországba a Franciaországban felállított lengyel hadsereg – az ún. „kék” hadsereg vagy Haller-hadsereg –, a lengyel haderő offenzívát indított Kelet-Galíciában az ukránok ellen és észak-nyugaton a Vörös Hadsereg ellen. A Vörös Hadsereg elleni offenzíva célja egyértelműen Wilno elfoglalása volt. A város 1919. április 21-én került a lengyelek kezére.¹⁶

Litván részről óriási felháborodás volt a válasz. Sleževičius litván kormányfő április 24-én nyilvánosan jelentette ki, hogy Litvánia nem hajlandó Vilnáról lemondani: „Vilnius a miénk kell, hogy legyen. Nem engedhetjük azt át a lengyeleknek.”¹⁷

A helyzetet tovább rontotta, hogy 1919 augusztusában a Lengyel Katonai Szervezet, a POW (Polska Organizacja Wojskowa) egy puccsot készített elő Litvánia területén a litván kormány megdöntésére és egy új, lengyelbarát vezetés felállítására. Az összeesküvők viszont nem voltak elég elővigyázatosak, és miután tervük kitudódott letartóztatták őket. Az ügyből botrány lett és a lengyel–litván viszony végképp elhidegült.¹⁸

6. A litván–szovjet békekötés és Vilnius hovatartozásának kérdése

Piłsudski 1919–1920 folyamán még kétszer tett kísérletet a lengyel–litván kapcsolatok rendezésére, mert a Szovjet-Oroszország ellen létrehozni kívánt szövetségben valamilyen módon Litvániára is számított. Először 1919 októberére szerveztek egy konferenciát Wilnába, a balti államok és Finnország részvételével, de azon a litvánok – mivel a lengyel kézben lévő városban bonyolították le – nem voltak hajlandóak részt venni. 1920 januárjában újabb konferenciát szerveztek, ezúttal Helsinkibe. A konferenciákon Piłsudski arra akarta rávenni a balti államokat és Finnországot, hogy lépjenek katonai szövetségre egymással és közös erővel harcoljanak Szovjet-Oroszország ellen.¹⁹ Az érintett államok – köztük Litvánia – azonban nem rendelkeztek olyan katonai potenciállal, mint a lengyelek, ráadásul szerettek volna mihamarabb békét kötni a bolsevikokkal.

A szovjet–litván béketárgyalások 1920. május 9-én kezdődtek meg Moszkvában. Vil-

nus ügye természetesen itt is kulcsszerepet játszott, jóllehet az a lengyelek kezén volt. A Vörös Hadsereg lengyelek elleni nyári offenzívája idején azonban már másként álltak a dolgok. A tárgyalások vége felé már bizonyosnak látszott, hogy a város ismét a Vörös Hadsereg kezére kerül, ezért a litvánok ragaszkodtak hozzá, hogy a bolsevikok ismerjék el jogukat Vilniusra. Csicserin hajlott is a megegyezésre, bár a lengyel származású bolsevik vezető, Julian Marchlewski sokáig küzdött az ellen, hogy a várost átengedjék a litvánoknak.²⁰

A békeszerződésben végül a szovjetek nemcsak Vilniust, de Grodnót (litván nevén Gardinas) és Lidát (Lyda) is odaigérték Litvániának. A szerződés titkos záradékában a szovjetek azzal a feltétellel engedték át a fenti területeket a litvánoknak, hogy kijelentik, nem tekintik szerződésszegésnek, ha haderejük Litvánia egyes részeit felvonulási területnek használja a lengyelek elleni támadáshoz, és segédcsapatokkal támogatják a Vörös Hadsereg offenzíváját.²¹

A békeszerződés 1920. július 12-én írták alá, és a litvánok igyekeztek a szovjet csapatok előtt elfoglalni Vilniust. Július 14-én megtámadták a várost védő lengyel csapatokat, ám azok visszaverték őket.²² A lengyel hadsereg azonban a Vörös Hadsereg offenzívája elől visszavonulva feladta Wilnót, és így a várost a szovjetek vették birtokba. Nem adták át azonban a litvánoknak, pedig azok teljesítették a titkos záradékban foglaltakat, s emiatt tiltakoztak a szovjet-orosz kormánynál.²³ Válaszul született meg a szovjet-orosz és a litván fél között az ún. kaunasi konvenció, amelyben Moszkva kötelezettséget vállalt arra, hogy legkésőbb szeptember elsejéig fokozatosan – zónánként – átadja a békeszerződésben a litvánoknak ígért területeket.²⁴ A litván hadsereg azonban csak augusztus 26-án vehette birtokba a várost, amikor a Vörös Hadsereg a varsói vereség után megkezdte a visszavonulást.²⁵

7. Közép-Litvánia

Ebbe a helyzetbe azonban sem a lengyel politikusok, sem a lengyel társadalom többsége, sem pedig a hadsereg nem akart beletörődni. A Vörös Hadsereg elleni ellentámadási tervek között volt olyan is, amelyik szerint a Grodnónál feltételezett szovjet-orosz csapatösszevonásokat – amelyet egy ellentámadás előkészületeiként értelmeztek – úgy kellene szétverni, hogy a támadással egyidejűleg Wilnót is vissza lehessen foglalni. Piłsudski azonban, mivel ezt az offenzívát kockázatosnak tartotta, nem egyezett bele.²⁶

Nem csak Piłsudski, de a lengyel kormány és a hadvezetés is nagyon kellemetlen helyzetbe került. A lengyel többségű Wilno, amelyhez nemcsak a jobboldali többségű parlament és a nemzeti érzelmű tisztikar, de a lengyel társadalom többsége is ragaszkodott, litván kézen maradt. A gond azonban az volt, hogy mind az ország hadserege, mind a gazdasága teljesen kimerült az 1919 eleje óta folytatott harcokban, de kiváltképp a Szovjet-Oroszország elleni háborúban. Emellett pedig a nagyhatalmak sem nézték jó szemmel a lengyel kezdeményezésű katonai akciókat, szerették volna elérni, hogy álljon helyre a nyugalom a térségben.

Ezzel egyidejűleg, 1920 szeptemberében és októberében Brüsszelben a Népszövetség kísérletezett a litván–lengyel viszony rendezésével. Szeptember 22-én viszont a lengyel hadsereg megindított egy kisebb offenzívát a litvánok ellen, és ugyan jelentős területeket foglaltak el, szeptember 28-án azonban a felek beszüntették a harcokat, és tárgyalóasztalhoz ültek. A lengyel–litván határ melletti Suwałkiban 1920. október 7-én aláírtak egy egyezményt, amelyben elfogadják a status quónak nagyjából megfelelő lengyel–litván határt, azaz elismerik Vilniust Litvánia részének.²⁷

Erre az esetre készülve Piłsudski egy bizalmas utasítással látta el Lucjan Żeligowski tábornokot, aki hozzá hasonlóan szintén Wilno környékéről származott, hogy toborozzon kizárólag wilnoiakból álló csapatokat a város elfoglalására. Miután a szerződést aláírták, október 8-áról 9-re virradó éjszaka, Żeligowski ezeknek a szabadcsapatoknak az élén bevonult Vilnába és a helyi lengyel lakosság hathatós közreműködésével elfoglalta a várost és környékét.²⁸

A litvánok természetesen tiltakoztak, a lengyel kormány pedig elhatározta magát az esettől és hangsúlyozták, hogy a dolog Żeligowski magánakciója volt.²⁹ A Wilno környéki területen kikiáltották a független Közép-Litvánia (Litwa Środkowa) államot. A gyengén felszerelt és kiképzett litván csapatok felvették ugyan a harcot Żeligowski alakulataival, de nem sikerült területeket visszaszerezniük, és néhány heti küzdelem után a Népszövetség (Nemzetek Ligája) által meghúzott demarkációs vonalnak megfelelően beszüntették a harcokat.³⁰

Közép-Litvánia nyilvánvalóan egy lengyel bábállam volt. Sebtében meghúzott határait úgy alakították ki, hogy területén a lengyelek egyértelműen többségben legyenek. 1921-ben választásokat tartottak és 1922. február 20-án a vilnai szejm kinyilvánította csatlakozási szándékát Lengyelországhoz, amit természetesen a varsói szejm örömmel üdvözölt. Végül Wilno Lengyelországhoz való tartozását a nagykövetek konferenciája 1923. március 15-én hagyta jóvá.³¹

A lengyel–litván konfliktus nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a nagyhatalmak a litván kormányt – bár maga az állam már a Népszövetség tagja volt – hivatalosan csak 1922 decemberében ismerték el. Emellett Vilnius ügye a két világháború közötti lengyel–litván kapcsolatokat is megmérgezte. A két állam közötti határ zárva maradt, még a postaforgalmat is Lettországon keresztül bonyolították le. Az eset olyannyira fájta a litvánoknak, hogy még az alkotmányba is bekerült, hogy Litvánia fővárosa Vilnius, Kaunas csupán ideiglenes főváros.

Jegyzetek

1. A tanulmány témájául szolgáló város ma Litvánia fővárosa, litván elnevezése Vilnius, lengyel neve Wilno, oroszul pedig Vilna néven nevezik. A szövegben mindhárom név előfordul, a névválasztást pedig többnyire a szöveggörnyezet döntötte el. Más városok nevei is bekerültek lengyel, illetve litván változatban a tanulmányba, az első előfordulásnál ezért mindkét név szerepel.
2. **Łossowski, Piotr** (2001): Litwa. Wydawnictwo TRIO. Warszawa. 70.
3. **Rauch, Georg von-Misiunas, Romuald-Taagepera, Rein** (1994): A balti államok története. Osiris Kiadó. Budapest. 42–43.
4. A népszámlálások adatait lásd: **Łossowski, Piotr** (1996): Konflikt polsko-litewski 1918–1920. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa. 10–12.
5. **Łossowski, Piotr** (1996): Konflikt polsko-litewski 1918–1920. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa. 12.
6. **Łossowski, Piotr** (1996): Konflikt polsko-litewski 1918–1920. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa. 36.
7. A német külügyminisztériumban feltehetően 1919. március 27-én készült egy memorandum, amely rendkívül részletes képet fest a fiatal Litvániáról, annak kül- és belpolitikájáról, nemzetközi helyzetéről, gazdaságáról, pénzügyi helyzetéről és a német kormány érdekeiről. Ebben szerepel a litván kormány békekonferencián képviselt álláspontja is. A memorandumot lásd: Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945. Serie A. 1918–1925. Band I. Vandenhoeck & Ruprecht Verlag. Göttingen, 1982, 346–351.
8. **Łossowski, Piotr** (1996): Konflikt polsko-litewski 1918–1920. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa. 35–36.

9. **Chwalba, Andrzej** (2001): *Historia Polski 1795–1918*. Wydawnictwo Literackie. Kraków. 424.
10. **Chwalba, Andrzej** (2001): *Historia Polski 1795–1918*. Wydawnictwo Literackie. Kraków. 424.
11. Piłsudskinak és a föderalizmusnak a viszonyát lásd: **Polgár Tamás** (2006): Föderáció, kivel és hogyan? Kérdések Józef Piłsudski föderációs elképzelésének létjogosultságáról (1918–1920). In: **Bebesi György–Polgár Tamás** (szerk): „Önkényuralom, alkotmányosság, forradalom” MOSZT Könyvek 1. Pécs. 65–80.
12. Roman Dmowski *Le probleme Nationalités* címen 1918-ban Párizsban kiadott munkájában fejtette ki koncepcióját. Lengyel nyelvű kivonatát lásd: **Eberhardt, Piotr** (2004): *Polska i jej granice z historii polskiej geografii politycznej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin. 119–125.
13. **Eberhardt, Piotr** (2004): *Polska i jej granice z historii polskiej geografii politycznej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin. 124–125. valamint 12. és 22. ábra.
14. **Łossowski, Piotr** (1996): *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa. 40–41.
15. **Łossowski, Piotr** (1996): *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa. 38–39.
16. **Łossowski, Piotr** (1996): *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa. 44–45.
17. **Łossowski, Piotr** (2001): *Litwa*. Wydawnictwo TRIO. Warszawa. 79.
18. **Łossowski, Piotr** (2001): *Litwa*. Wydawnictwo TRIO. Warszawa. 79.
19. **Dziewanowski, M. K.** (1964): *Joseph Piłsudski: A European Federalist. 1918–1922*. Hoover Institution Press. Stanford. 201–202.
20. Marchlewski álláspontja egy Csicserin által Lenin számára 1920. július 10-én írt levélből derül ki. A levél szövegét lásd: **Pipes, Richard** (szerk.) (2002): *Az ismeretlen Lenin. A titkos archívumból*. Kairosz Kiadó. Budapest. 131–134.
21. A békeszerződés szövegének orosz nyelvű változatát lásd: Dokumenti vnyesneye polityiki SzSzSzR. Tom III. Goszudarsztvennoje izdatyelsztvo polityicseszkoj lityeraturi. Moszkva, 1959. 28–41. A titkos megállapodásról lásd: **Łossowski, Piotr** (1996): *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa. 112–116.
22. Lásd Schönberg jelentését Kownóból Berlinbe az aktuális katonai cselekményekről. **Jonca, Karol** (2002): *Wojna polsko-sowiecka 1920 roku w dokumentach niemieckiej dyplomacji*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław. 235.
23. A litván csapatok a szovjet támadás jobbszárnyát biztosították és több lengyel alakulatot is lefegyvereztek, katonáikat pedig internálták. **Łossowski, Piotr** (2001): *Litwa*. Wydawnictwo TRIO. Warszawa. 86.
24. Dokumenti vnyesneye polityiki SzSzSzR. Tom III. Goszudarsztvennoje izdatyelsztvo polityicseszkoj lityeraturi. Moszkva, 1959. 86–89.
25. **Łossowski, Piotr** (1996): *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa. 155.
26. **Łossowski, Piotr** (2001): *Litwa*. Wydawnictwo TRIO. Warszawa. 87.
27. **Łossowski, Piotr** (2001): *Litwa*. Wydawnictwo TRIO. Warszawa. 89.
28. **Łossowski, Piotr** (1996): *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa. 176–185.
29. Nem csupán a litvánok, hanem – mint a londoni német képviselő által hazaküldött telegramból tudható – a nagyhatalmak is tényként kezelték, hogy Wilno elfoglalása mögött a lengyel kormány áll. **Jonca, Karol** (2002): *Wojna polsko-sowiecka 1920 roku w dokumentach niemieckiej dyplomacji*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław. 538.
30. **Łossowski, Piotr** (1996): *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa. 219.
31. **Łossowski, Piotr** (1996): *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa. 220.

Felhasznált irodalom

- Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945.** Serie A. 1918–1925. Band I. Vandenhoeck & Ruprecht Verlag. Göttingen, 1982.
- Chwalba, Andrzej** (2001): Historia Polski 1795–1918. Wydawnictwo Literackie. Kraków.
- Dokumenti vnyesnyej polityiki SzSzSzR.** Tom III. Goszudarsztvennoje izdatyelsztvo polityicseszkoj lityeraturi. Moszkva, 1959.
- Dziewanowski, M. K.** (1964): Joseph Piłsudski: A European Federalist. 1918–1922. Hoover Institution Press. Stanford.
- Eberhardt, Piotr** (2004): Polska i jej granice z historii polskiej geografii politycznej. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin.
- Jonca, Karol** (2002): Wojna polsko-sowiecka 1920 roku w dokumentach niemieckiej dyplomacji. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław.
- Łossowski, Piotr** (1996): Konflikt polsko-litewski 1918–1920. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa.
- Łossowski, Piotr** (2001): Litwa. Wydawnictwo TRIO. Warszawa.
- Pipes, Richard** (szerk.) (2002): Az ismeretlen Lenin. A titkos archívumból. Kairosz Kiadó. Budapest.
- Polgár Tamás** (2006): Föderáció, kivel és hogyan? Kérdések Józef Piłsudski föderációs elképzelésének létjogosultságáról (1918–1920). In: Bebesi György–Polgár Tamás (szerk): „Önkényuralom, alkotmányosság, forradalom” MOSZT Könyvek 1. Pécs. 65–80.
- Rauch, Georg von–Misiunas, Romuald–Taagepera, Rein** (1994): A balti államok története. Osiris Kiadó–Századvég Kiadó. Budapest.